

Titus Brandsma lezing 5 juni 2009

ZIEKTE ALS EEN SPIRITUELE WEG

Jean-Jacques Suurmond

In een bekende toespraak die Titus Brandsma in 1932 hield als rector magnificus van de universiteit van Nijmegen, zegt hij:

‘Onder de vele vragen, welke ik mijzelf stel, houdt wel geen mij meer bezig dan het raadsel, dat de zich ontwikkelende mensch, prat en fier op zijn vooruitgang, zich in zoo grooten getale afkeert van God.’

Hij noemt deze godsontkenning een ‘ziekte’, een verstoring van de waarneming waardoor mensen God niet meer zien.

Vandaag wil ik stilstaan bij het merkwaardige fenomeen dat een ziekte of gebrek waarvoor een dokter nodig is, kan genezen van de ziekte van de godsontkenning – of meer algemeen: van gebrek aan God.

Ziekte als spiritueel medicijn.

Ziekte kan een uitnodiging zijn om te buigen voor het mysterie van de werkelijkheid die dan zomaar Werkelijkheid (met een hoofdletter) kan worden. Kán, want je kunt je ook blijven verzetten tegen het feit dat je ziek of gebrekkig bent en je niet meer ‘prat en fier’ op je vooruitgang kunt beroemen, om met Titus Brandsma te spreken. Ook kun je verongelijkt of bitter worden: ‘Waarom moet mij dit overkomen?’ Een

veel voorkomende reactie met thrillerachtige kenmerken, alsof je het onschuldige slachtoffer bent van een kosmisch complot. Een andere strategie is dat je samen gaat vallen met de ziekte: ‘Ik ben whiplash patiënt’ wat zowel voor- als nadelen met zich meebrengt.

Er zijn vele verschillende manieren om ziek te zijn. Om de romanschrijver Leo Tolstoy te parafraseren: alle gelukkige mensen lijken op elkaar, maar ongelukkige mensen zijn elk op hun eigen wijze ongelukkig. Ik heb daar verder geen oordeel over. Ik ga er als gestalttherapeut vanuit dat elke manier om met ziekte om te gaan op dat moment een voor die persoon optimale creatieve aanpassing is aan een moeilijke situatie.

Mijn stelling is dat ziekte ook een spirituele weg kan zijn. Als je bestaan ontmanteld wordt, je leven en werk tot een stop komt in een ziekenhuisbed, ja als niets meer zeker is, kan er iets overblijven dat ik voor het gemak maar onverklaarbare goedheid noem. Onverklaarbare godheid mag ook.

Dit is niet voorbehouden aan enkele religieuze virtuozen. De bekende uitdrukking ‘nood leert bidden’ verwoordt de door velen gedeelde intuïtie dat, wanneer het echt spannend wordt in ons leven, God niet

veraf is. En hoe vaak zijn pastores die aan een ziekbed stonden niet naar huis gegaan, duizelend van godsbesef?

Ik wil in het vervolg stilstaan bij ziekte als ontmaskering van de illusie dat het leven maakbaar is. Dit is op het mystieke pad het proces van zuivering. Na die ontmaskering kan in het ziekbed een Aanwezigheid merkbaar worden waarop je geen enkele greep hebt, maar die bron is van een onverklaarbare rust en vreugde. Dit is het aspect van de verlichting. Tot slot is er de vereniging met God waarin je ontdekt dat je niet zozeer zelf je leven leidt, maar dat je geleefd wordt – ik bedoel niet door de witte jassen in het ziekenhuis maar door die eerder vermelde onverklaarbare Aanwezigheid.

Deze drie aspecten van de mystieke weg: zuivering, verlichting en vereniging zijn voor het eerst duidelijk in kaart gebracht door Evelyn Underhill, in het begin van de vorige eeuw. Ze volgen elkaar in werkelijkheid niet zo netjes op als ik ze nu voor u heb uitgesteld. God gaat nu eenmaal slordig met zijn genade om. Hij morst die over de wereld, tot wanhoop van de theologen. Het siert de docenten en medewerkers van het Titus Brandsma Instituut dat zij zich daardoor niet uit het veld laten slaan. Van hun bevindingen heb ik veel geleerd.

ZUIVERING: HET LEVEN IS NIET MAAKBAAR

Ziekte bepaalt ons bij het feit dat het leven niet maakbaar is, een mysterie is. Je gezondheid faalt. Tegen je zin moet je stoppen met je werk. Je moet je lichaam overgeven aan de chirurg die er het mes in zet, en aan verpleegkundigen die er slangetjes instoppen en medicijnen. Je beschikt niet soeverein over je bestaan. Dat blijkt een illusie te zijn.

In de jaren twintig van de vorige eeuw publiceerde de bijna vergeten Duitse schrijver en theatercriticus Carl Christian Bry een bestseller, genaamd ‘Verkappte Religionen, Kritik des collectiven Wahns.’

In die tijd tussen de twee wereldoorlogen wemelde het in Duitsland van ideologische en sektarische bewegingen: darwinisme, sciëntisme, communisme, opkomend nazisme, occultisme, vegetarisme, antroposofie - en als je in geen van die kon vinden, dan kon je altijd nog je kleren uitgooien en je bekennen tot de Freikörperkultur.

Bry laat zien dat al die stromingen monomane zingevingsystemen waren. De aanhangers verkleinden de wereld totdat die samenviel met hun eigen mening en beweging, die zij vervolgens met fanatiek geloof verdedigden. Het waren vermomde religies, constructies van de werkelijkheid die alles verklaarden zodat er niets te raden overbleef.

Echte religie verklaart de wereld niet, maar kweekt ontzag voor de onverklaarbaarheid van de wereld. Zij houdt het geheim van het leven onder haar hart, het mysterie van de ander, het raadsel dat ik voor mijzelf ben. Echte religie verkleint de wereld niet, maar maakt die juist groter. Ze huivert voor de pascaliaanse diepten van het heelal, het onuitsprekelijke geheim van al wat is. Ze maakt zo levenskunst mogelijk. ‘Ontzag voor de Heer (en zijn Naam is onnoembaar) is het begin van wijsheid,’ zegt de Bijbel.

Waarom ineens God en de Bijbel erbij halen? zult u misschien denken. Kunnen we niet huiveren en rillen zonder God? Kunnen we niet ontzag hebben voor het onverklaarbare zonder godsdienst? Dat kan op zichzelf heel goed. Alleen blijkt in de praktijk het huiveren zonder godsbesef niet lang vol te houden. Voor je het weet slaat de vertwijfeling toe en heb je houvast gezocht in een of ander zingevingssysteem, een verkapte religie. Echte religie stelt in staat de huiver uit te houden, zonder die toe te dekken met dogma's of een ideologie, of te reduceren tot angst voor vreemdelingen, pleinen of spinnen, of er literair mee te gaan koketteren zoals in de naoorlogse jaren sommige existentialisten deden.

Carl Bry stierf op 33 jarige leeftijd aan tuberculose. Ik heb het niet nagespeurd, maar het zou me niet verbazen als zijn destijds ongeneselijke ziekte bij zijn naasten hetzelfde ontzag oproep als ik een tijdje terug bij mensen ervoer die hoorden dat ik darmkanker had. Een ontzag dat mensen uit hun gewone sociale houdingen en rollen schokt – rollen die de mysterieuze werkelijkheid prettig hanteerbaar maken – en in hen een bron van goedheid en mededogen opent. Als je wilt dat de wereld naar je glimlacht, dan moet je serieus ziek worden. Ik heb thuis een overvolle doos met kaarten en brieven vol medeleven naast mijn bureau staan. Af en toe geef ik die een klopje of een aai.

Ontzag voor de onverklaarbare wereld, ontzag uiteindelijk voor de Onuitsprekelijke, is het begin van wijsheid. De Bijbel bedoelt daarmee *savoir-vivre*, zo'n beetje wat de antieke filosofen het goede leven noemden maar dan voor het aangezicht van God – als u weet wat dat betekent. En als u het niet weet, misschien des te beter.

Dat ontzag helpt om met grenzen om te gaan. Want de waan dat alles verklaarbaar is, alles binnen ons bereik, tot en met een 'theorie van alles,' leidt uiteindelijk tot dure psychotherapeutische sessies. Het is dezelfde waan die op collectief niveau tot een verkapte religie leidt.

Echte religie maakt wijs want doet ontwaken tot ontzag. Daardoor zal ik de wereld niet meer neurotisch terugsnijden op mijn eigen maat om het ongevaarlijke, in cellofaan verpakte resultaat vervolgens met hand en tand te gaan verdedigen.

Leven in zo'n verkleinde wereld gaat ten koste van het leven zelf. Je moet je aanpassen aan een mentaal Madurodam en alle daaraan vreemde inzichten en passies gevankelijk in de boeien slaan en zonder mogelijkheid van beroep over de grens zetten. In psychisch opzicht sta je op rantsoen. Zoals de dichter Cornelis Bastiaan Vaandrager verzucht in zijn gedicht getiteld 'Made in Madurodam: 'De kroketten in het restaurant Zijn aan de kleine kant.'

Anderzijds zal ik, als ontzaghebbend persoon, mijzelf niet gaan opblazen en als Descartes' 'Maistre et possesseur de la Nature' over de aarde schrijden, met in mijn voetspoor schotsen poolijs en uitstervende akkerogentroost. Echte religie voorkomt megalomane neigingen die niet alleen op het gebied van milieu en politiek, maar ook in persoonlijke relaties heel wat ellende veroorzaken. De religieuze deugd van ootmoed, nederigheid betekent niet dat je ontkent wie je bent, maar afwijst wat je niet bent. We zijn God niet.

Ziekte kan ons zuiveren van de waan van verkapte religie want dwingt ons om onze grenzen te erkennen. Echte religie wijst de mens zijn of haar plaats – niet slaafs en onderdanig, maar fier en zelfbewust.

Leunend op de zuster die je wast, wordt de douche een bron van genade. Want je realiseert je dat je zelf ook deel uitmaakt van het mysterie overal om je heen, van de waterdruppels op je huid tot de verste sterrenstelsels. We zijn niet causa sui, niet onze eigen oorzaak en product.

VERLICHTING: NIET IETS

Als bij een levensbedreigende ziekte je alle houvast uit handen wordt geslagen en je dat aanvaardt omdat dat nu eenmaal de realiteit is, kun je onverklaarbaar verlicht worden door een transcendente vrijheid, vreugde en rust. Daar valt dus geen bepaalde oorzaak van aan te geven; ze wordt niet ingegeven door de glimlach van de zuster of het vertrouwde gezicht van de chirurg of bemoedigende woorden van bezoekers, niet door 'iets'.

In echte religie gaat het daarom nergens om. Wat is het doel van religie? Niets. Dat lijkt helder en eenvoudig, maar o wee als filosofen zich ermee gaan bemoeien. Ze schrijven boeken vol over 'het niets'

alsof het niets is. De laden van hun bureau zitten vol niet bestaande potloden en postzegels en zelfs hier en daar een verdwenen eenhoorn. Niets is als een gat in de grond zeggen sommigen. Het is als een afwezigheid, een stilte, een leeg appartement. Dat gat vraagt erom opgevuld te worden met een mooie, precies passende filosofie of verkapte religie. Dan kunnen we ermee leven. Dit is filosofisch en theologisch kluswerk die onze geest tot bedaren moet brengen.

Nee, zeggen andere denkers, waaronder de existentialisten, niets is niet een gat in de grond; het is de grond in het gat. Alles is in een gat, het universum is ontstaan uit niets en zal straks in niets eindigen. Als het leven al betekenis heeft, zul je die er zelf aan moeten geven. Door bijvoorbeeld toneelstukken of chansons te schrijven – bij voorkeur op een terrasje. Ook kluswerk, maar dan voor gevorderden.

Wacht even, zeggen postmoderne denkers, ‘niets’ is maar een woord. Woorden verwijzen alleen naar zichzelf en naar andere woorden en zijn handig om machtsspelletjes mee te spelen. Verder verwijzen woorden – inclusief het woord ‘niets’ - naar niets.

De zin van echte religie is dat het om niets gaat in de zin van niet-iets (sorry, ietsisten). ‘Iets’ kun je altijd omschrijven, ergens plaatsen.

‘Iets’ kun je naar je hand proberen te zetten, het nuttig maken voor jezelf, en, in een onverhoeds menslievende bui, ook voor anderen.

Maar religie wekt juist ontzag voor het onverklaarbare, voor niet-iets - uiteindelijk voor God wiens naam onuitsprekelijk is. Echte religie is daarom niet nuttig, geen instrument om iets mee te bereiken. Ze is doel in zichzelf. Nu snapt u waarom in ons land op de dag van de Heer nog steeds een kleine miljoen mensen naar de kerk gaat om daar na een uur of wat van terug te keren zonder ‘iets’ gepresteerd te hebben. Wat hebben ze dan gedaan? Ze hebben tijd verspild voor God. Het nut van religie is dat ze niet nuttig is. Zo waakt ze over het humanum.

Verschillende denkers hebben gewezen op de overeenkomsten tussen religie en spel, tussen cultus en cultuur. In de moderne tijd bij ons de godsdienstwetenschapper Gerardus Van der Leeuw en de historicus Johan Huizinga en, in het buitenland, de filosoof Schiller en de liturg Romano Guardini.

Hierbij voegt zich nu ook de filosoof Roger Scruton met zijn nieuwe boek ‘Waarom cultuur belangrijk is’. Hij stelt dat onderwijs en cultuur een waarde, een doel in zichzelf is – net als religie of een spel – en niet dient om concentratiegestoorde pubers koest te houden.

Scruton signaleert dat onderwijs en cultuur vandaag aangelengd worden met cola en louter instrumenteel geworden zijn. De docent moet boeien, en wel door op te dienen wat de student smakelijk vindt. Het gaat niet meer om de objectieve waarde van kennis op zich, waardoor het onderwijs te weinig prikkelt en uitdaagt. De klassieken worden verdund tot amusement. Shakespeare als stripverhaal. Onderwijs is bovendien vernauwd tot het klaarstomen van mensen tot nuttige leden van de maatschappij - werknemers, managers, docenten, ondernemers. Kennis en cultuur zijn geen doel meer in zichzelf, maar slechts middel tot een doel geworden. Het gaat altijd om 'iets': een baan, productiviteit; een betere baan, meer productiviteit.

Op zichzelf is daar niets mis mee: het houdt de maatschappij draaiend. Het zorgt ervoor dat de bakker brood bakt zodat u kon lunchen en de buschauffeur u straks terugbrengt naar het station.

Het probleem is dat 'iets' alles dreigt te worden. Dat is een enorme verschraling. Vooral is het inhumaan want de instrumentele manier van denken die vandaag hoogtij viert, dreigt mensen te reduceren van doel in zichzelf, tot louter een middel tot een doel. Ik zie dat regelmatig in mijn praktijk voor psychotherapie. Een typerend dialoogje tijdens relatietherapie, tussen twee partners:

Hij: 'jij hebt nooit meer zin'

Zij: 'dat is niet waar, alleen mis ik intimiteit'

Hij: 'ik wil hem niet alleen met plassen verslijten'

Zij: (stilte)

Hij: (haalt de schouders op) 'wat heb ik nou aan jou?'

Hoe meer de ander als slechts een bruikbaar 'iets' behandeld wordt, hoe minder die aan onze wensen zal voldoen. Mensen zijn in de eerste plaats een mysterie, wekken ontzag. Als een mens je aankijkt, kan er iets met je gebeuren wat je nooit zelf voor elkaar had kunnen krijgen. De hele filosofie van de Talmoedgeleerde Emmanuel Levinas draait daarom.

Echt geloof houdt het ontzag levend, oefent ons in eerbied, is een training in levenskunst. We worden ons gewaar van onze grenzen waardoor het mysterie van de ander bewaard blijft. Dat geldt ook voor het geheim dat wijzelf zijn. Religie kraakt alle beelden, inclusief ons zelfbeeld: we zijn altijd meer dan dit of dat, meer dan zus of zo - altijd meer dan 'iets.' Daarom wordt op de dag van de Heer – de Onuitsprekelijke - in kerken over de hele wereld het paasbrood gebroken. Zo blijft het ontzag levend voor het goddelijk mysterie dat, voorbij onze overzichtelijke beelden, rollen en opvattingen, een bron van licht en goedheid openhoudt.

In een levensbedreigende ziekte kan een mens als dat paasbrood gebroken worden. Je loopt tegen je grenzen op, er komen barsten in je zelfbeeld: ineens stap je niet meer ‘prat en fier’ door het leven maar ben je afhankelijk van de hulp van anderen. Dat is in het begin verwarrend: wie ben je nog? Je pak, uniform of overall hangt in de ziekenhuiskast. Nu heb je een pyjama aan, net als je medepatiënten, en alle pyjama’s in de wereld lijken op de een of andere manier op elkaar. Je bent niet meer een nuttige partner of werknemer of werkgever, je bent niet meer ‘iets’.

Ook God is niet meer ‘iets’ een bepaalde voorstelling, een godsbeeld dat je vaak al van huis hebt meegekregen. God blijkt niet nuttig te zijn want gebeden om genezing worden niet verhoord – althans niet op de wijze die jij in gedachten had.

Midden in de verwarring, die geestelijke duisternis, kan je door de barsten in je zelfbeeld en godsbeeld een licht opgaan. Met Job roep je: ‘Hoezeer mijn huid ook is geschonden, toch zal ik in dit lichaam God aanschouwen’. In dat licht is het niet meer zo erg belangrijk of je genezen wordt of niet, of je blijft leven of niet. Om het met Fransiscus te zeggen: wie niets meer wil (niet iets), heeft alles – heeft God. Alles is – ondanks alles - goed, zeer goed.

VERENIGING: GELATENHEID

De ontdekking als patiënt dat je leven niet maakbaar is, een mysterie, en dat je het over moet geven aan mantelzorgers of verpleegkundigen en medici kan een omkering van perspectief met zich meebrengen. Je ontdekt dat op een fundamenteel niveau niet jij je leven leidt, maar dat je geleid wordt.

Bij verkapte religie hoort een controlerende greep op het bestaan waarin het ik in het centrum blijft. Het leven moet beantwoorden aan onze mening of onze beweging. Echt geloof slaat die controle uit handen. Het vraagt gelatenheid. Dat woord roept bij velen het beeld op van een zuchtend slachtoffer, van onmacht, passiviteit, lijdzaamheid.

Maar de gelatenheid die ik bedoel is actief-passief. Ze maakt het ontstaan van iets nieuws, van goddelijke creativiteit mogelijk, zoals de kerk pas vierde met Pinksteren. Na de ontzagwekkende hemelvaart van Jezus waren de apostelen in Jeruzalem biddend bijeen. Ze hadden niets anders meer te doen, niet-iets. Gelaten wachtten ze. Die gelatenheid was al Gods werk die in hen ruimte maakte voor zichzelf. En de Geest kwam als een hevige windvlaag, een bron van creatieve vreugde die hen dronken maakte. Ze raakten buiten zichzelf, ze spraken in tongen – een heilig lachen - en werden meegenomen in een

dynamiek die iets nieuws in de geschiedenis bewerkte: de kerk van Christus.

Gelatenheid is de enig juiste reactie op de werkelijkheid. Er zit het woord 'laten' in: laten zijn, letting be, laten opbloeien. Het is de manier waarop God zelf in het boek Genesis de wereld scheidt. Zijn geest broedt op de oervloed en hij spreekt: 'laat er licht zijn,' 'laat er een uitspannel zijn,' 'laten er levende wezens zijn.' Het woord dat exclusief voor Gods creatieve activiteit wordt gebruikt - het Hebreeuwse 'bara' - duidt op een zekere moeiteloosheid, een laten gebeuren. (De Nieuwe Bijbelvertaling beweert dat God niet zei: 'Laat er licht zijn' maar: 'Er moet licht komen,' wat toch meer aan een wethouder doet denken die lobbyt voor lantaarnpalen).

In gelatenheid ben je actief-passief aanwezig, als de broedende geest, als de wachtende en biddende apostelen, zonder die utilitaristische dodemanshand van de verkapte religie op de werkelijkheid te leggen, waardoor die verkleind, verklaard en ingelijfd wordt, ten koste van het mysterie. 'Ik wil hem niet alleen met plassen verslijten.'

Dat nuttigheidsdenken bevordert een autocentrische waarneming van de wereld en laat geen ruimte voor de ander. Op den duur zal dan niet alleen onze partner ons verlaten, maar het leven zelf. We blijven

achter in een illusoir bestaantje, een recept voor depressie: geen werkelijkheid maar Madurodam; geen kerk maar sekte; geen religie maar ideologie; geen kunst, maar kitsch; geen wetenschap maar pseudowetenschap.

Echte religie wekt ontzag waardoor we gelaten buigen voor het volstrekt andere van de werkelijkheid. Ik reduceer die niet meer tot mijzelf. Dat roept spanning op, het voltage van het verschil: het verschil tussen de ander en mij, tussen het object dat ik in het laboratorium onderzoek en mij, tussen de boom die ik schilder en mij. Die spanning inspireert aandacht, toewijding, bezieling, zin. In de theologie wordt die spanning de dynamiek van de Geest van God genoemd, de onuitsprekelijke Ander.

Die dynamiek is er een van goedheid. Net als bij de gelaten apostelen, kan er iets nieuws geboren worden. Immers, pas als ik de ander de ander laat zijn, komt die tot zijn of haar recht, kan die opbloeien en ben ik een goede vriend of partner. Hetzelfde geldt voor de onderzoeker. Pas als ik in het lab of de bibliotheek het object van mijn onderzoek niet inlijf met allerlei hypothesen, maar laat staan in zijn eigenheid, ben ik een goede wetenschapper die iets nieuws kan ontdekken.

En alleen als ik als kunstenaar respect heb voor de bomigheid van de boom die ik schilder, wordt mijn schilderij meer dan een plaatje. De pas aan kanker overleden filosofe Patricia de Martelaere die een aantal jaren terug deze lezing gaf, spreekt in een essay van ‘koude kunst’ – dat is kunst waaruit je eigen persoonlijke gevoelens en opvattingen zijn weggehaald. Een goede kunstenaar, schrijft ze, ‘pleegt plagiaat op de werkelijkheid’. Daar zit een actieve passiviteit in. De schilder laat zich als het ware in dienst nemen van de werkelijkheid om daaraan uitdrukking te geven.

Een zieke moet noodgedwongen loslaten, buigen voor de realiteit die je dan op een heel nieuwe manier kunt leren kennen. Beter gezegd: je wordt gekend - en je ziet alles jong en fris als op de eerste scheppingsdag.

LICHAAM

Wie ‘ziekte’ zegt, zegt ‘lichaam’. Ook psychische stoornissen hebben een (soms zelfs dominante) lichamelijke component. Wat ik gezegd heb over ziekte als een spirituele weg, over zuivering, verlichting en vereniging, wil ik nu bij wijze van slordige samenvatting bekijken vanuit het lichaam.

Ik heb me vaak afgevraagd waarom ik, toen ik kanker kreeg, meer dan ooit de onverklaarbare goedheid van God tegenkwam. Het moet er mee te maken hebben dat ik door die ziekte in mijn lichaam werd teruggeworpen.

Mijn lijf begrenst mij. Mijn huid is de lijn waar ik eindig, met hier en daar kleine haartjes die schuchter in de onmetelijke ruimte tasten. Ik ben de ander niet. Ik ben God niet. Mijn lichaam ankert mij in de werkelijkheid waar alleen de Onnoembare te vinden is, de ‘really Real.’

Zolang ik leef met onbegrensde gedachten over de werkelijkheid, in plaats van met de lijfelijke realiteit, word ik in mijn huiver voor het onverklaarbare een gemakkelijke prooi van de angst, van desoriëntatie. Dan word ik ankerloos heen en weer geslingerd en kan ik niet gelaten leven, maar vlucht ik vertwijfeld in de illusie van een houvast, van controle, een verkapte religie die ik als een te krap jasje om mij heen sla tegen het gure heelal, tegen de dood. Iemand zou eens onderzoek moeten doen naar de relatie die sektariërs hebben met hun lichaam. Ik heb de indruk dat dit zelden een mooie vriendschap is.

Besef van mijn lichamelijke grens, de grens tussen mij en de rest van de wereld, is voorwaarde om echt contact te kunnen maken met de

ander – inclusief de goddelijke Ander. De mystica Julian of Norwich leefde in de late middeleeuwen waarin lichamelijkheid weer een ingang werd tot het heilige. Ze had een visioen van de hemel waardoor ze problemen kreeg met de kerkleiding die nog met het hoofd in de rationele scholastiek was blijven hangen. Tot haar verbazing zag ze dat er geen angstwekkende hel is en geen God die vertoornd is over de zonde. Ze schreef :

All shall be well

And all shall be well

And all manner of thing shall be well.

Veel later schrijft een heel andere figuur, domineeszoon Friedrich Nietzsche, met dezelfde intuïtie van het belang van het lichaam. Hij zegt dat ‘alleen gedachten die opkomen terwijl je wandelt waarde hebben.’ Ja, ‘een zittend leven is de zonde tegen de heilige Geest.’ Zijn wijze kluizenaar Zarathustra is dan ook een danser. De dans bevestigt het leven als goed en opent een nieuw zicht op religieuze waarden.

De werkelijkheid is altijd hier en nu, is wat ik lijfelijk ruik en voel en zie en hoor. Als ik daar contact mee maak, verandert verlamme

huiver in heilig ontzag voor het mysterium tremendum et fascinans, voor het mysterie ook dat ik zelf ben.

Want ik ben een paradox. Mijn ware zelf is niet-zelf. Mijn centrum ligt buiten mijzelf. Voor de apostel Paulus is het lichaam een tempel van de heilige Geest. Hij zegt: ‘Niet ik, maar Christus leeft in mij’.

Het leven is ten diepste goed, ontzagwekkend goed - want buiten ons ik gegrond in God die ons lichaam onverklaarbaar bewoont.

Openbaring heeft daarom altijd iets van een verschuiving. De werkelijk betekenisvolle zintuiglijke ervaringen zijn momenten waarin we buiten onszelf raken, zoals de gelaten apostelen op het Pinksterfeest. Hier speelt de voorname religieuze notie van het offer: we offeren onszelf, we geven onszelf uit handen. Niet gepland, niet alsof je daar bewust voor kiest. Daar zijn wij veel te verstandig voor. Wij kijken wel uit, we houden de regie strak in handen. In plaats van een tempel van de heilige Geest, maken we van ons lichaam een controlekamer van het ik. Als je buiten op een terrasje zit en je kijkt eens goed naar al die lijven die langslopen, dan kun je dat zien. Ogen die op hun hoede zijn; gespannen schouders; samengeknepen billen.

Onszelf prijsgeven, onszelf offeren: dat voltrekt zich aan ons. Je hebt er niet echt voor gekozen maar toch rijdt de verpleegkundige je 's

ochtends vroeg in het ziekenhuisbed naar de ok. In de lift kun je overvallen worden door onverklaarbare goedheid. Of je omhelst niets vermoedend je geliefde en ineens opent de hemel zich. Of je gaat naar een concert dat je helemaal meeneemt. ‘Ik vergat de tijd’, zeggen we achteraf. Nee, veel meer dan de tijd: we vergaten onszelf, gaven onszelf uit handen. Als u aan die momenten terugdenkt, heeft u dan niet met Augustinus van dankbaarheid en ontzag?

Ons ware zelf is niet-zelf. Mijn moeite en verontwaardiging over alles wat niet goed is in de wereld, zijn de kreunende barensweeën van Gods geest in mijn lijf. Die geest (in het Hebreeuws roeach – je hoort het gieren) is adem, wind, zucht, passie. Hij kan broeden maar ook bulderen. Gelatenheid is niet soft. De apostelen weerstonden moedig tegenstand en vervolging en namen het op voor de armen en verdrukten. Omdat ze de controle over hun bestaan uit handen hadden gegeven, werden ze door hun omgeving vaak als dwaas beschouwd. Ik heb wel eens een bananenschil tegen het tv scherm gesmeten, toen daar een of andere dictator de bloedige gevolgen van zijn beleid ontkende. Achteraf vermoed ik dat het God in mij was die gooide. Want ikzelf ben te zeer gewend aan politieke machinaties om me daarover op te winden. Terwijl ik als hogere primaat op de bank mijn

banaan zat op te peuzelen, deed God in mij een gooi naar
gerechtigheid.

Wijsheid, savoir-vivre, leven voor het aangezicht van de Onnoembare
is je grenzen kennen, is weten dat je schepsel bent: een bezielde
lichaam en belichaamde ziel. Net als kanker kan doen, ankerde echte
religie je in je lijf. Met dit verschil dat van preken en psalmgezang je
haar niet uitvalt.

De liturgie op de dag van de Heer, de Onuitsprekelijke, is een trage
dans waarin het lichaam helemaal meegenomen wordt. Ik heb veel
gehad aan het ritueel van de ziekenzalving, die mij zowel uit mijzelf
haalde met mijn angsten als mij dieper ankerde in mijn lijf. Maar elke
viering is een lichamenlijk gebeuren: je oren horen de woorden, je ogen
zien het licht, je neus ruikt de wierook, je mond zingt de liederen, je
achterste voelt de harde kerkbanken, je voeten dragen je als je
eerbiedig gaat staan, je benen lopen naar voren om de communie te
ontvangen. En tussen je tanden kraakt het – dat ontzagwekkende
kraken van het paasbrood, van het lam dat geslacht is van voor de
grondlegging der wereld; het kraken dat onze monomane waanbeelden
verbrijzelt zodat de mysterieuze bron van heil blijft stromen, die de
werkelijkheid laat zijn, laat opbloeien.

CONCLUSIE

Ziekte kan een spirituele weg zijn. Ze confronteert ons met onze grenzen, onze lichamelijkheid, waardoor we gezuiverd worden van de waan dat het leven maakbaar is. Ziekte relativeert onze maatschappelijke rollen en projecten, alle 'ietsen'. Nutteloos liggend in je ziekbed ontdek je dat het hart van het leven een mysterie is, niets, en kun je verlicht worden door een onverklaarbare goedheid. Mede door je afhankelijkheid van hulp van anderen, kan het centrum van je leven verschoven worden van 'ik' naar God zodat je gelaten leeft vanuit de Levende.

In gelatenheid buigen we de wereld niet meer naar onszelf toe om die te reduceren tot een nuttig, bruikbaar 'iets', zoals in de illusie van verkapte religie. Dat maakt het goede leven mogelijk. Niet het goede leven in de antieke filosofische zin, want dat wordt gestuurd door een bepaalde morele opvatting, door 'iets.' Het goede leven voor het aangezicht van God is een gevaarlijker geluk waarin onze beperkte beelden en opvattingen telkens weer opengebrouwen worden, om een onuitsprekelijke Aanwezigheid te ontvangen.

Wellicht is dit het godsbegrip – oud zowel als nieuw – dat Titus Brandsma in zijn lezing voorstelt: namelijk God 'als de diepste grond van ons wezen', ja, van 'alles wat bestaat'.

Ik dank u voor uw aandacht.